

Buitenhek

management consult

Eindfase harmonisatie peuterspeelzaalwerk: facts & figures 2018

Vervolgonderzoek naar aanleiding van
Wet harmonisatie kinderopvang en
peuterspeelzalen

Juni 2018

Eindfase harmonisatie peuterspeelzaalwerk: facts & figures 2018

VERVOLGONDERZOEK NAAR AANLEIDING VAN WET HARMONISATIE KINDEROPVANG EN PEUTERSPEELZALEN

Inhoudsopgave

0. INLEIDING	3
1. SAMENVATTING	4
2. ONDERZOEKSVRAGEN EN AANPAK	6
2.1 Doel onderzoek.....	6
2.2 Onderzoeksvragen	6
2.3 Aanpak.....	6
3. HET PEUTERSPEELZAALWERK PER EIND 2017 IN CIJFERS.....	7
3.1 Harmonisatie en omvorming tot eind 2017 en daarna	7
3.2 Aantal peuterspeelzaalwerk locaties per eind 2017.....	7
3.3 Aantal houders met peuterspeelzaalwerk per eind 2017.....	8
3.4 Ontwikkeling aantal kindplaatsen	8
3.5 Circa 45.000 peuters per eind 2017 in geregistreerd peuterwerk	8
3.6 Eind 2017 nog 167 gemeenten met peuterspeelzaalwerk	9
4. RESULTATEN INVENTARISATIE PER BEGIN 2018	11
4.1 Inleiding	11
4.2 Omzetting peuterspeelzalen naar dagopvang in landelijk register	11
4.3 Meeste peuterspeelzaalbieders harmoniseren in eigen beheer	11
4.4 Merendeel gemeenten hanteert in 2018 een ingroeieregeling.....	11
4.5 Gemeenten hanteren na harmonisatie subsidieregeling.....	12
4.6 Nauwelijks aanpassingen in volume aanbod door harmonisatie	13
4.7 Geen aanpassingen in samenstelling groepen	13
4.8 Signalen vraaguitval door harmonisatie	14
4.9 Informatievoorziening ouders gevarieerd	14
4.10 Tariefstelling peuteropvang na harmonisatie	14
5. INVENTARISATIE ERVAREN KNELPUNTEN HARMONISATIE	16
5.1 Inleiding	16
5.2 Veel capaciteit nodig bij voorlichting ouders	16
5.3 Harmonisatie naar CAO Kinderopvang	16
5.4 Enkele subsidieregelingen pas eind 2017 vastgesteld	16
5.5 Aanpassing gesubsidieerd aanbod	16
5.6 Veel diversiteit in gemeentelijke subsidieregelingen	16
5.7 Samenwerking tussen aanbieders en gemeenten effectief	16
6. SAMENVATTING EN CONCLUSIES	17
6.1 Inleiding	17
6.2 Harmonisatie in meeste gemeenten afgerond.....	17

6.3 Merendeel gespecialiseerde peuterspeelzalen harmoniseert zelf	17
6.4 Aanbod na harmonisatie veelal gelijk.....	17
6.5 Merendeel gemeenten hanteert ingroei­regeling in 2018	17
6.6 Subsidier­egeling ‘geld volgt kind’ meest populair	17
6.7 Signalen vraaguitval door harmonisatie beperkt.....	17
6.8 Demping ouderbijdrage peuteropvang vaak toegepast	18
6.9 Veel inzet nodig bij voorlichting ouders.....	18
6.10 Harmonisatie naar CAO Kinderopvang	18
6.11 Samenwerking tussen aanbieders en gemeenten effectief	18
BIJLAGE 1: GEMEENTEN MET GEREGISTREERD PEUTERWERK (DEC 2017)	19

0. INLEIDING

Om de invoering van de Wet harmonisatie kinderopvang en peuterspeelzaalwerk te monitoren heeft de Directie Kinderopvang van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid aan Buitenhek Management & Consult gevraagd informatie te verzamelen over de omvorming van het peuterspeelzaalwerk in de periode januari 2018 tot en met mei 2018. Het betreft een vervolgonderzoek op de eerdere onderzoeken naar de feiten en cijfers rond peuteropvang.

De Wet harmonisatie kinderopvang en peuterspeelzaalwerk is op 1 januari 2018 van kracht geworden. In de periode daarvoor konden gemeenten en aanbieders al vooruitlopen op de nieuwe wetgeving en zijn al veel peuterspeelzalen ingeschreven als dagopvanglocaties in het landelijk register kinderopvang (LRK)¹. Dat noemen we ook wel het omvormen van het peuterspeelzaalwerk.

Door die aanpassing in registratie moest het aanbod op die omgevormde peuterspeelzalen al voldoen aan alle kwaliteitseisen voor de dagopvang, bijvoorbeeld wat betreft de inzet van beroepskrachten. En door die omvorming konden gezinnen met aanspraak op kinderopvangtoeslag - met name twee-verdienersgezinnen - ook voor deze voorschoolse voorziening gebruik maken van kinderopvangtoeslag (voor het geregistreerde peuterspeelzaalwerk was de toeslagregeling namelijk niet van toepassing). Gemeenten hebben daar ook hun beleid op moeten aanpassen.

In januari 2017² was in een meerderheid van alle gemeenten het peuterspeelzaalwerk al omgevormd. De peuterspeelzalen waren hier omgezet en geregistreerd als kinderdagverblijf en de gemeente had ook de bekostiging daarop aangepast. Deze rapportage richt zich op de omvorming door gemeenten en aanbieders die eind 2017 nog een geregistreerd aanbod peuterspeelzaalwerk hadden en de omvorming niet eerder hebben ingezet.

Op basis van vervolgonderzoek zullen de onderzoeksresultaten eind 2018 worden geactualiseerd.

Mede dankzij de welwillende medewerking van de betrokken aanbieders en gemeenten is deze rapportage tot stand gekomen.

Ed Buitenhek

Buitenhek Management & Consult, Utrecht

¹ De wet stelt kwaliteits- en veiligheidseisen aan kinderopvangvoorzieningen. Alle kindercentra, gastouderbureaus en voorzieningen voor gastouderopvang die voldoen aan de kwaliteits- en veiligheidseisen staan in het Landelijk Register Kinderopvang (afgekort: LRK), zie <https://www.landelijkregisterkinderopvang.nl>

² Zie rapport Peuterspeelzaalwerk NL III: facts & figures 2017, Vervolgonderzoek naar aanleiding van Wetsvoorstel harmonisatie kinderopvang en peuterspeelzalen (Buitenhek, 2017)

1. SAMENVATTING

In de periode januari tot en met mei 2018 is een inventarisatie uitgevoerd onder gemeenten en aanbieders die in december 2017 nog geregistreerd peuterspeelzaalwerk hadden³.

Doel van het onderzoek was meer inzicht te krijgen in het beleid van gemeenten, de wijzigingen voor peuterspeelzalen en het effect daarvan voor het gebruik van peuteropvang door ouders als gevolg van de Wet harmonisatie kinderopvang en peuterspeelzalen. Deze rapportage omvat de resultaten van dit onderzoek.

Samenvattend luiden de conclusies van het onderzoek als volgt:

- Per eind 2017 waren er nog 1.360 geregistreerde peuterspeelzalen van 332 houders in 167 gemeenten. Van de 167 gemeenten hadden 67 gemeenten de harmonisatie al eerder doorgevoerd maar bleven enkele - veelal kleine particuliere - aanbieders als peuterspeelzaal ingeschreven staan in die gemeenten.
 - Het grootste deel (88%) van de gespecialiseerde peuterspeelzaalhouders heeft per 1/1/2018 de exploitatie zelfstandig voortgezet, 10% heeft de activiteiten overgedragen aan een kinderopvangaanbieder en 2% aan een onderwijsbestuur.
 - In vrijwel alle gemeenten is de harmonisatie per januari 2018 volledig doorgevoerd. Dat wil zeggen dat de ouderbijdrage- en subsidieregeling is aangepast en ouders - die daarvoor in aanmerking komen - kinderopvangtoeslag kunnen aanvragen voor het opvangaanbod.
 - Enkele (7) gemeenten zullen de gewijzigde ouderbijdrage- en subsidieregeling als gevolg de harmonisatie later invoeren. Motieven daarvoor zijn onder andere goede informatievoorziening voor ouders, de samenhang met onderwijsachterstanden beleid en de nog onzekere financiering daarvan. In een enkel geval speelt gemeentelijke herindeling en harmonisatie van beleid een rol om de harmonisatie later in te voeren.
 - De meeste aanbieders hanteren na harmonisatie qua omvang in uren hetzelfde aanbod. In slechts 5% van de onderzochte gemeenten is het aanbod verruimd naar halve dagopvang. Voor de overige gemeenten geldt dat er geen of beperkte aanpassingen zijn doorgevoerd in het aanbod.
 - De subsidieregeling 'geld volgt kind' is het meest populair: een overgrote meerderheid van de gemeenten kiest voor een subsidiebijdrage gekoppeld aan geplaatste peuters waarbij de subsidie wordt verrekend met de aanbieders. Enkele gemeenten hebben een aanvraagprocedure waarbij ouders zonder aanspraak op kinderopvangtoeslag de subsidie zelf aanvragen bij de gemeente en ze de subsidie rechtstreeks en zonder tussenkomst van de aanbieder ontvangen.
 - Samenwerking tussen aanbieders en gemeenten effectief: aanbieders die weinig of geen knelpunten hebben ervaren geven aan dat zij het harmonisatieproces in nauwe samenspraak met de gemeente hebben uitgevoerd. Het gaat dan om een gezamenlijke inspanning om ouders te informeren en maatregelen om frictieproblematiek op te lossen.
 - Signalen over vraaguitval door harmonisatie beperkt: aanbieders en gemeenten die begin 2018 zijn geharmoniseerd geven aan dat er door de harmonisatie niet of nauwelijks vraaguitval optreedt of verwacht wordt. Slechts 6% van de aanbieders geeft aan veel vraaguitval (meer dan 10%) te ervaren of te verwachten. Dat heeft dan te maken met specifieke beleidskeuzes van gemeenten⁴.
 - De overige aanbieders geven aan geen of beperkt vraaguitval (met name bij peuters die op korte termijn doorstromen naar de basisschool) te ervaren of te verwachten.
- Eind 2018 wordt in het kader van dit onderzoek nog een aanvullende screening naar vraaguitval gedaan.

³ In bijlage 1 is een overzicht opgenomen met gemeenten die per eind 2017 nog geregistreerd peuterspeelzaalwerk hadden.

⁴ Dat kan bijvoorbeeld als een gemeente ervoor kiest om de startleeftijd van het gesubsidieerde aanbod te verhogen (bijvoorbeeld van 2 naar 2,5 jaar) of als gemeenten het beleid aanpassen en voor kinderen zonder indicatie voor onderwijsachterstandenrisico's een aanbod met minder uren per week subsidiëren dan voor kinderen met zo'n indicatie.

- Enkele aanbieders geven aan juist meer vraag naar peuteropvang te zien na de harmonisatie doordat de netto-ouderbijdrage is gedaald⁵.
- Damping ouderbijdrage peuteropvang vaak toegepast: per gemeente varieert de ouderbijdrage voor ouders met én zonder aanspraak op kinderopvangtoeslag. De tariefstelling voor het peuter opvangaanbod na harmonisatie bedraagt gemiddeld € 7,80 voor ouders die aanspraak hebben op kinderopvangtoeslag. De tariefstelling varieert tussen € 7,18 en € 9,43. De daadwerkelijke kostprijs van peuteropvang ligt meestal hoger dan het verkooptarief.
- Inzet nodig bij voorlichting ouders: veel aanbieders en gemeenten geven aan relatief veel inzet hebben moeten doen aan informatieverstrekking naar ouders.
- Harmonisatie naar CAO Kinderopvang knelpunt: aanbieders melden dat de harmonisatie van arbeidsvoorwaarden niet in alle gevallen soepel is verlopen. Aanbieders geven aan dat zij - met name in 2017 - meer knelpunten hebben ervaren om de harmonisatie van arbeidsvoorwaarden op basis van een sociaal plan te realiseren.

⁵ Dat speelt bij aanbieders die van een vaste niet-inkomensafhankelijke ouderbijdrageregeling in 2017 zijn overgegaan naar een inkomensafhankelijke ouderbijdrage in 2018 gekoppeld aan de toeslagregeling waardoor veel ouders minder ouderbijdrage betalen.

2. ONDERZOEKSVRAGEN EN AANPAK

2.1 Doel onderzoek

Doel van het onderzoek is meer inzicht te krijgen in het beleid van gemeenten, de wijzigingen voor peuterspeelzalen en het effect daarvan voor het gebruik van voorschoolse voorzieningen door ouders als gevolg van de harmonisatie.

2.2 Onderzoeksvragen

Het onderzoek richt zich zowel op het perspectief van gemeenten als van de betrokken aanbieders. Wat betreft gemeenten zijn de volgende onderzoeksvragen aan de orde gesteld:

- hoeveel gemeenten waren er in december 2017 nog niet volledig⁶ geharmoniseerd?
- hoeveel en welke gemeenten zijn er per 1/1/2018 volledig⁷ geharmoniseerd? Dat wil zeggen hoeveel gemeenten hebben hun beleid aangepast aan de nieuwe wetgeving, zodat ouders kinderopvangtoeslag kunnen aanvragen?
- hoeveel en welke gemeenten hanteren een gefaseerde overgang in 2018 voor ouders en waarom?
- welke aanpassingen zijn er geweest in gemeentelijk beleid na harmonisatie? Bijvoorbeeld aanpassingen in het volume van het gesubsidieerd aanbod in uren per week/weken per jaar, de wijze van financieren, het uitbreiden van het aantal gesubsidieerde aanbieders, en de samenhang met voorschoolse educatie (VE)?
- hoe zijn ouders geïnformeerd over de nieuwe wetgeving en het beleid van de gemeente?
- wat is er gewijzigd per 1/1/2018 voor ouders door de harmonisatie?

Aan aanbieders zijn de volgende vragen voorgelegd:

- hebben aanbieders de organisatie gewijzigd als gevolg van de harmonisatie (bijv. overdracht naar ander bestuur)?
- hoe zijn de ouders over de wijzigingen als gevolg van de harmonisatie geïnformeerd?
- hebben aanbieders vraagitval ervaren als gevolg van de harmonisatie?
- welke tarieven hanteren aanbieders?
- is het aanbod gewijzigd (bijvoorbeeld naar halve dagopvang) na de harmonisatie;
- welke knelpunten hebben aanbieders ervaren?

2.3 Aanpak

Het onderzoek is uitgevoerd door een combinatie van data-analyse en interviews. De doelgroep van het onderzoek - ouders en gemeenten met geregistreerde peuterspeelzalen per december 2017 – is vastgesteld door het LRK databestand te filteren op de nog in december 2017 in het LRK geregistreerde peuterspeelzaallocaties en de daarbij behorende ouders en gemeenten.

Vervolgens zijn in de periode januari tot en met mei 2018 ouders en gemeenten van deze selectie benaderd met de onderzoeksvragen. In totaal omvat de responsgroep het aanbod in 100 verschillende gemeenten met in totaal 197 verschillende aanbieders. De beantwoording van de onderzoeksvragen is vastgelegd in deze rapportage.

In de overige 67 gemeenten die al grotendeels geharmoniseerd waren zijn de resterende aanbieders benaderd.

⁶ 'Volledig' wil hier zeggen dat er nog geregistreerde peuterspeelzalen waren in december 2017.

⁷ 'Volledig' wil hier zeggen dat ouders met aanspraak op kinderopvangtoeslag ook direct per januari 2018 toeslag konden aanvragen.

3. HET PEUTERSPEELZAALWERK PER EIND 2017 IN CIJFERS

3.1 Harmonisatie en omvorming tot eind 2017 en daarna

Tot eind 2017 kende Nederland verschillende wet- en regelgeving voor kinderdagverblijven en peuterspeelzalen. Zo werden de peuterspeelzalen tot eind 2017 gefinancierd door gemeenten (vaak middels subsidieregelingen). Kinderdagverblijven werden, en worden nog steeds, gefinancierd door ouders die een inkomensafhankelijke compensatie in de kosten kunnen krijgen van de kinderopvangtoeslagregeling die wordt uitgevoerd door de Belastingdienst.

Ook was er tot eind 2017 een onderscheid in kwaliteitseisen. Zo kon in geregistreerde peuterspeelzalen op groepen van 16 peuters volstaan worden met een personele bezetting van 1 beroepskracht aangevuld met een vrijwilliger, terwijl houders van geregistreerde kinderdagverblijven op diezelfde groep peuters 2 beroepskrachten moesten inzetten.

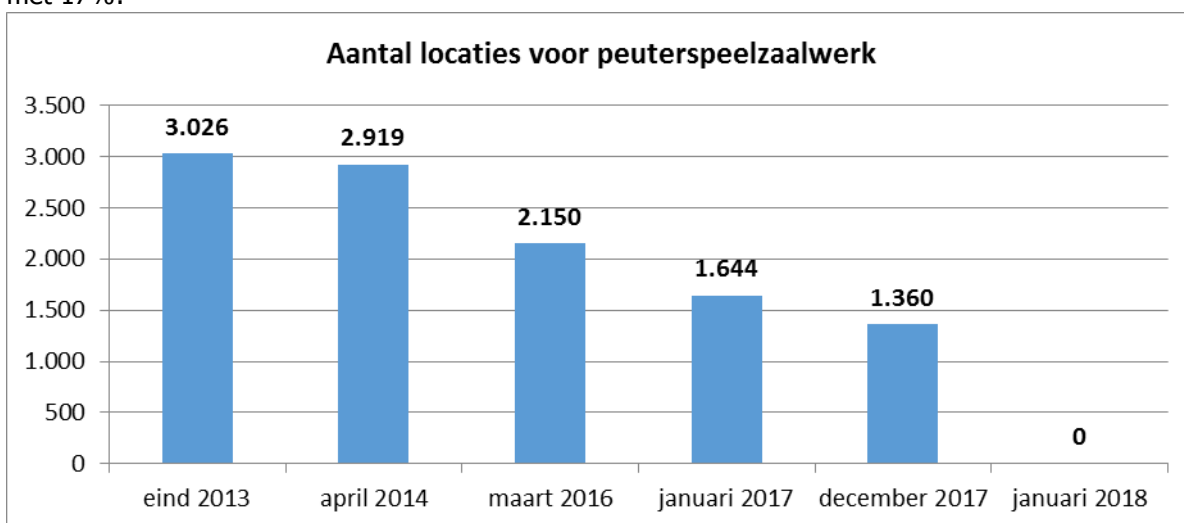
Voor eind 2017 zijn al veel peuterspeelzalen als kinderdagverblijf geregistreerd. 'Omvormen' noemen we dat. Voordeel daarvan was dat ouders met aanspraak op kinderopvangtoeslag ook gebruik konden maken van die regeling (geregistreerde peuterspeelzalen waren tot eind 2017 uitgesloten van de toeslagregeling). Het voordeel voor gemeenten daarvan was dat volstaan kon worden met een lagere subsidiebijdrage omdat er een hogere bruto ouderbijdrage kon worden gevraagd aan ouders met aanspraak op kinderopvangtoeslag. Door de toeslagregeling betaalden ouders vaak netto niet meer, terwijl peuterspeelzalen wel meer inkomsten uit ouderbijdrage ontvingen.

Vanaf 1 januari 2018 is er geen keuze meer om wel of niet om te vormen. Alle nog resterende peuterspeelzalen zijn in het LRK geregistreerd als kinderdagverblijf en moeten vanaf die datum ook voldoen aan dezelfde wettelijke eisen, bijvoorbeeld rond de inzet van beroepskrachten.

Vanwege het feit dat de toeslagregeling nu een deel van de kosten van deze voorzieningen dekt, passen gemeenten de subsidie- en ouderbijdrageregeling aan. Met name op dat punt moeten gemeenten het beleid herijken.

3.2 Aantal peuterspeelzaalwerk locaties per eind 2017

Op basis van de registratiedata in het LRK is per eind 2017 een inventarisatie gemaakt van het aantal geregistreerde peuterspeelzaallocaties en de daaraan gekoppelde houders en gemeenten. Het aantal geregistreerde locaties bedroeg eind 2017 nog 1.360. In vergelijking met begin 2017 is dat een terugloop met 17%:

bron: LRK december 2017

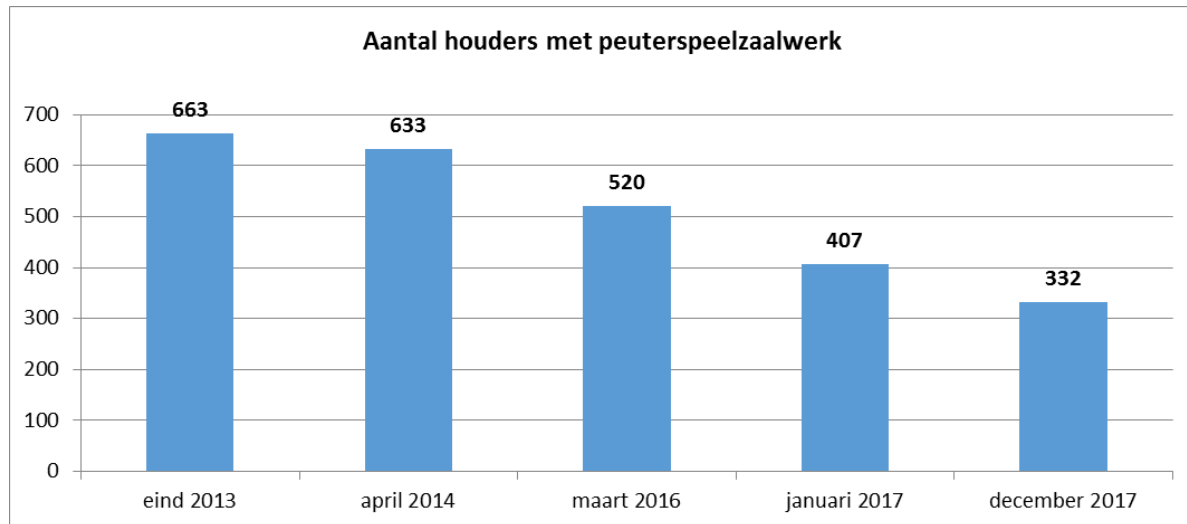
De daling wordt veroorzaakt door het feit dat veel gemeenten en aanbieders – vooruitlopend op de nieuwe wet- en regelgeving per 1 januari 2018 – al eerder het peuterspeelzaalwerk hebben omgevormd.

Vooruitlopend op de nieuwe wetgeving zijn in die gemeenten de peuterspeelzalen ingeschreven als dagopvanglocaties in het landelijk register kinderopvang (zie ook 3.1). Per 1 januari 2018 zijn alle peuterspeelzalen in het LRK automatisch omgezet naar kinderdagverblijf, waardoor het aantal in 2018 uitkomt op nul.

3.3 Aantal houders met peuterspeelzaalwerk per eind 2017

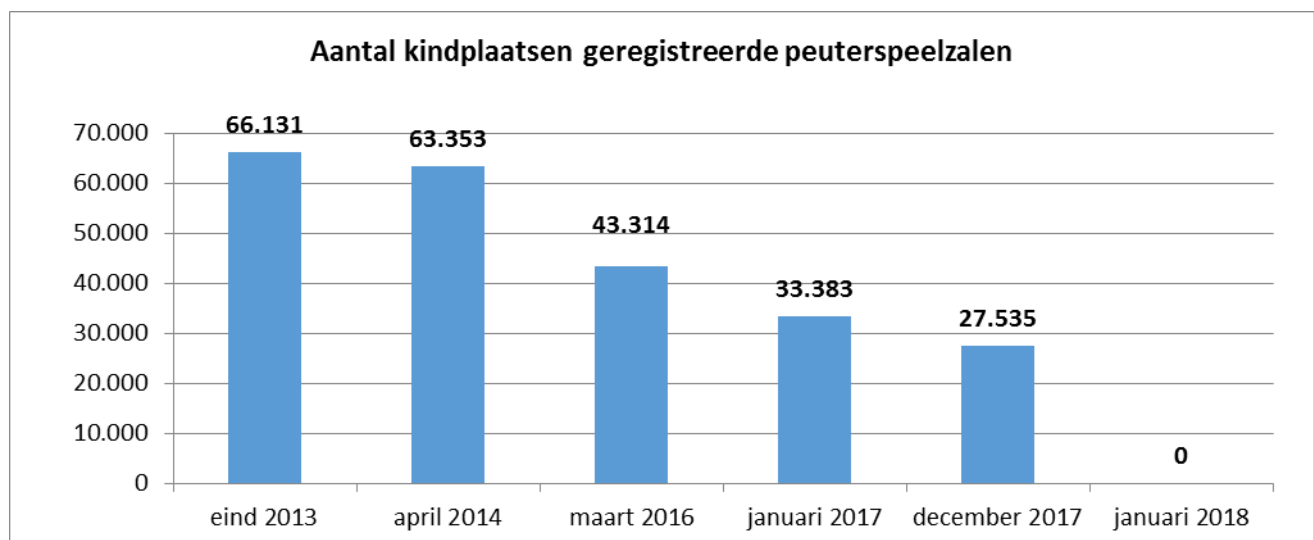
Aan het einde van 2017 zijn er nog 332 verschillende houders met peuterspeelzaallocaties. Dat betekent dat het aantal houders met peuterspeelzalen in een jaar tijd met circa 18% is afgenomen door dat deze houders de peuterspeelzalen al in 2017 als dagopvanglocaties hebben geregistreerd:

Bron: LRK december 2017

3.4 Ontwikkeling aantal kindplaatsen

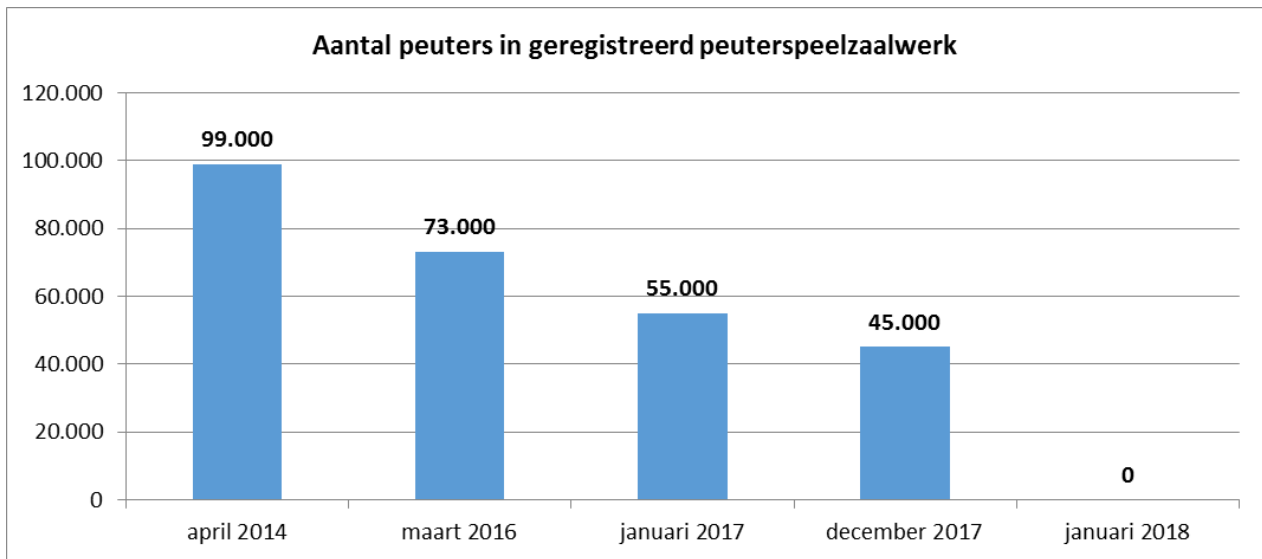
De capaciteit van het aanbod wordt uitgedrukt in aantal kindplaatsen en is per locatie in het LRK vastgelegd. Eind 2017 bedraagt de capaciteit nog ruim 27.000 kindplaatsen:

Bron: LRK december 2017

3.5 Circa 45.000 peuters per eind 2017 in geregistreerd peuterwerk

Begin 2017 werd het aantal peuters dat gebruik maakt van het geregistreerd peuterspeelzaalwerk geraamd op 55.000. Op basis van het aantal geregistreerde kindplaatsen wordt dit aantal per eind 2017 geraamd op 45.000 peuters:

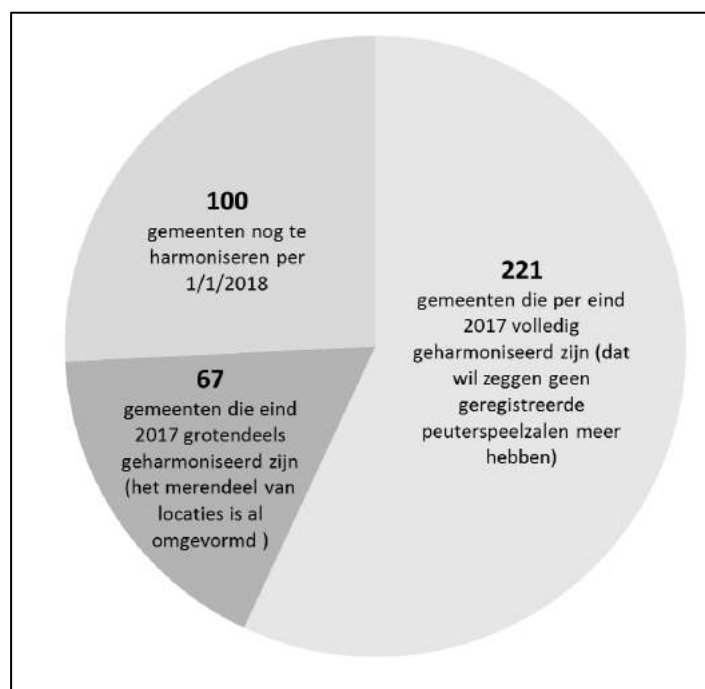
Dit betekent dat het peuterspeelzalaanbod voor ca. 10.000 peuters en de betrokken ouders/verzorgers al gedurende 2017 is omgevormd. De registratie van peuterspeelzaallocaties als kinderdagverblijven in het LRK per 1 januari 2018 is een administratieve wijziging en heeft dus geen effect op het bereik van het voorschoolse aanbod. Het bereik van de geregistreerde peuterspeelzaallocaties daalt immers met 45.000 en het bereik van diezelfde locaties - maar nu in het LRK geregistreerd als kinderdagverblijf – stijgt met datzelfde aantal.

3.6 Eind 2017 nog 167 gemeenten met peuterspeelzaalwerk

Aan het einde van 2017 zijn er 221 (57%) gemeenten zonder geregistreerde peuterspeelzalen. De 167 gemeenten die eind 2017 nog wel geregistreerde peuterspeelzaallocaties hadden zijn te verdelen in 2 groepen:

1. 100 gemeenten waar de gemeentelijke subsidie- en ouderbijdrageregeling nog volledig moest worden aangepast.
2. 67 gemeenten waar de gemeentelijke subsidie- en ouderbijdrageregeling al eerder was aangepast maar waar nog 1 of 2 – vaak niet gesubsidieerde – peuterspeelzalen actief waren.

In onderstaande grafiek het aantal gemeenten per einde 2017 gemeten naar fase in het harmonisatieproces:

Uit de inventarisatie blijkt dat per eind 2017 in 100 gemeenten (26%) alle peuterspeelzalen nog onder die werksoort geregistreerd staan in het LRK. In 221 gemeenten (57%) zijn alle peuterspeelzalen omgevormd en geregistreerd als dagopvang en in 67 gemeenten (17%) is het merendeel van de peuterspeelzalen al omgevormd en zijn er nog enkele geregistreerde peuterspeelzalen actief.

Dit onderzoek richt zich met name op de 100 gemeenten waar eind 2017 het beleid nog moest worden aangepast aan de nieuwe wetgeving rond harmonisatie. Aanvullend is gekeken naar de wijze waarop de resterende peuterspeelzalen in de 67 andere gemeenten de harmonisatie hebben ingevoerd.

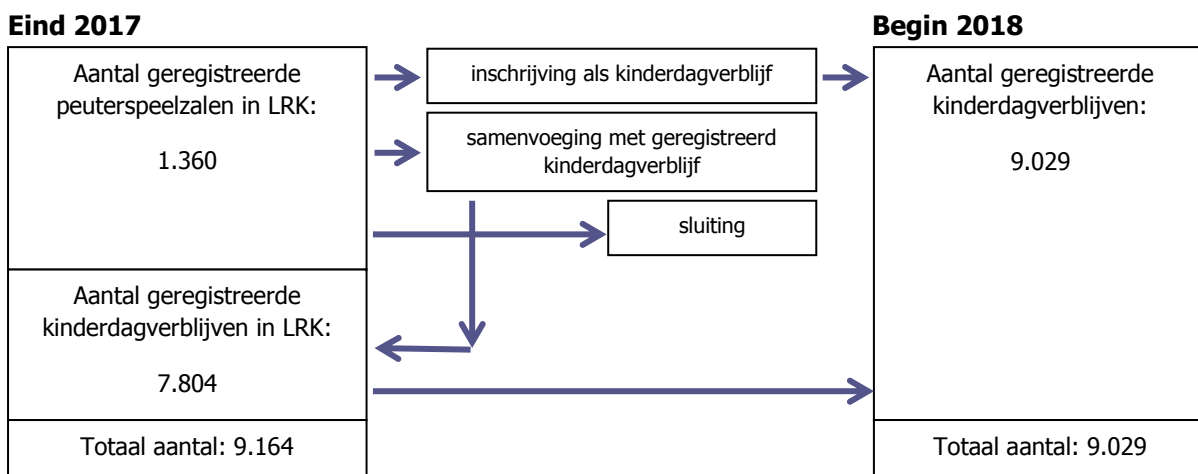
4. RESULTATEN INVENTARISATIE PER BEGIN 2018

4.1 Inleiding

Op basis van een inventarisatie onder aanbieders en gemeenten, aangevuld met een databestand van de Belastingdienst Toeslagen, is een analyse gemaakt van de stand van zaken rond de harmonisatie per begin 2018. In dit hoofdstuk de belangrijkste resultaten.

4.2 Omzetting peuterspeelzalen naar dagopvang in landelijk register

Per eind 2017 waren er nog 1.360 geregistreerde peuterspeelzalen. Deze peuterspeelzalen zijn niet allemaal per 1 januari 2018 in het register omgezet naar een dagopvang inschrijving in het landelijk register. Zo waren er eind 2017 in totaal 9.164 geregistreerde locaties voor dagopvang en peuterspeelzaalwerk bij elkaar en zijn er per begin 2018 9.029 geregistreerde dagopvanglocaties.

Het verschil - 135 locaties - wordt verklaard doordat de registratie van de aparte peuterspeelzaallocatie is opgegaan in de geregistreerde dagopvang op dezelfde locatie of op een andere locatie in de buurt. Slechts een enkele peuterspeelzaallocatie is per begin 2018 gesloten (zie paragraaf 4.3 hierna)

4.3 Meeste peuterspeelzaal aanbieders harmoniseren in eigen beheer

Per eind 2017 waren er nog 332 verschillende houders met geregistreerde peuterspeelzalen. Daarvan hadden 215 houders uitsluitend peuterspeelzaalwerk en geen andere geregistreerde opvangactiviteiten zoals dagopvang of buitenschoolse opvang. In eerder onderzoek⁸ hebben we vastgesteld dat de harmonisatie bij gespecialiseerde peuterspeelzaalaanbieders soms aanleiding is voor de overdracht van het aanbod naar één of meer kinderopvangaanbieders.

Van de 215 gespecialiseerde peuterspeelzaalaanbieders hebben 188 aanbieders (88%) de harmonisatie in eigen beheer uitgevoerd, hebben 21 houders (10%) de activiteiten aan een kinderopvangaanbieder overgedragen en hebben 3 aanbieders de activiteiten aan een onderwijsorganisatie overgedragen. De resterende 3 aanbieders met ieder 1 locatie hebben de peuterspeelzaal activiteiten beëindigd.

4.4 Merendeel gemeenten hanteert in 2018 een ingroeieregeling

Van de 100 gemeenten die eind 2017 nog moesten harmoniseren hanteren er 55 een ingroeieregeling voor het aanpassen van de ouderbijdrage. Die ingroeieregeling kent verschillende vormen en verschillende gradaties.

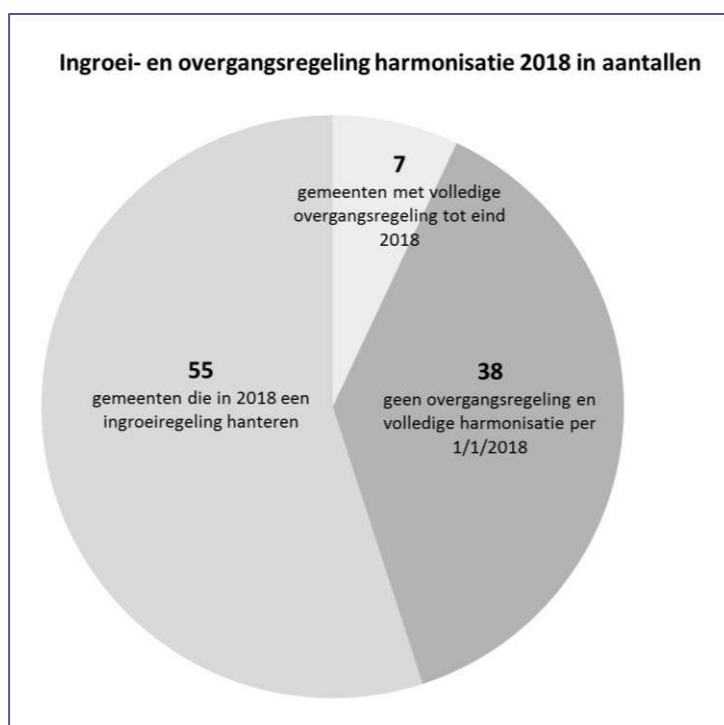
⁸ <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-347998>

Zo komt het voor dat gezinnen die al in 2017 gebruik maken van het peuterspeelzaalwerk volgens de bestaande regeling de ouderbijdrage blijven betalen en in 2018 nog geen kinderopvangtoeslag behoeven aan te vragen. Onder andere in de gemeente Den Haag is zo'n regeling van toepassing.

Verder zijn er gemeenten die als startdatum voor de nieuwe ouderbijdrageregeling niet 1 januari 2018 hanteren maar aanbieders de ruimte laten om op een latere datum de regeling in te laten gaan. Zie bijvoorbeeld de gemeente Gilze en Rijen waar per 1 april 2018 de nieuwe ouderbijdrageregeling is gestart.

Enkele gemeenten en aanbieders hebben ervoor gekozen om meer tijd te nemen voor het aanpassen van de subsidieregeling en het informeren van ouders. Daar worden ook nieuwe plaatsingen in 2018 nog volgens de oude regeling gefinancierd. Het gaat dan om de gemeenten Utrecht, Leerdam, Lelystad, Oosterhout, Staphorst, Simpelveld en Zederik.

Aanleiding daarvoor is bijvoorbeeld een gemeentelijke herindeling en de daaraan gekoppelde harmonisatie van gemeentelijke regelingen of een investering in extra tijd om aanbieders en ouders goed te informeren.

4.5 Gemeenten hanteren na harmonisatie subsidieregeling

Uit de inventarisatie onder gemeenten in 2017 bleek al een grote variatie aan subsidieregelingen⁹.

Zo variëren de subsidievorm maar ook de hoogte en impact ervan op de ouderbijdrage.

Wél concludeerde het onderzoek in 2017 dat steeds meer gemeenten de subsidiegrondslag 'geld volgt kind' (vraagsubsidie) kiezen. Daarbij is de subsidiebijdrage - conform de kinderopvangtoeslag – gekoppeld aan het afgenomen aantal uren van het voorschoolse aanbod. De ouder kan dan iedere aanbieder van kortdurende peuteropvang kiezen en de gemeente bekostigt vervolgens het aanbod waar ouders voor kiezen.

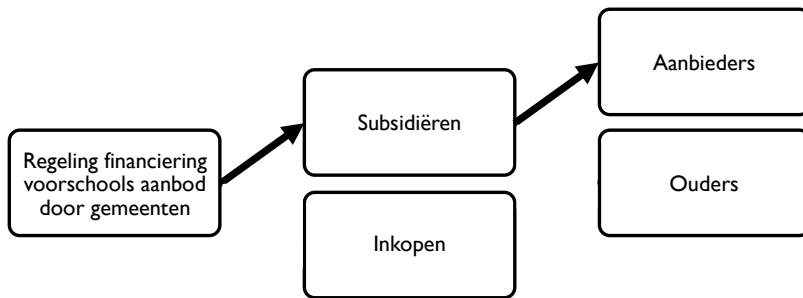
Een meerderheid kiest voor een subsidiebijdrage gekoppeld aan geplaatste peuters waarbij de subsidie wordt verrekend met de aanbieders.

Enkele gemeenten hebben een aanvraagprocedure waarbij ouders zonder aanspraak op kinderopvangtoeslag de subsidie zelf aanvragen bij de gemeente en ze de subsidie rechtstreeks en zonder tussenkomst van de aanbieder ontvangen (zie bijv. <https://www.uden.nl/inwoners/scholen-en-kinderopvang/kinderopvang/>).

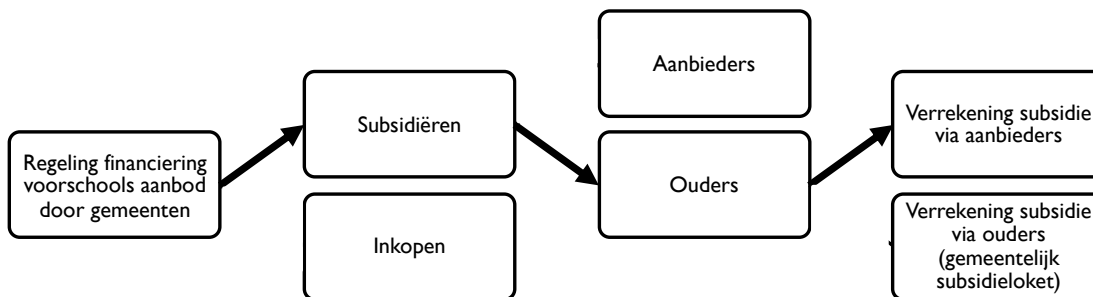
⁹ Zie <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2017/06/16/peuterspeelzaalwerk-nl-iii-facts-figures-2017>, paragraaf 7.9

In onderstaande figuur de meest voorkomende regeling van gemeenten voor het bekostigen van het voorschoolse aanbod voor harmonisatie:

en hieronder de meest voorkomende regeling na harmonisatie:

4.6 Nauwelijks aanpassingen in volume aanbod door harmonisatie

Uit de inventarisatie onder aanbieders blijkt dat de meeste aanbieders na harmonisatie qua omvang in uren hetzelfde aanbod blijven hanteren. Dat aanbod varieert en bestaat gemiddeld uit een aanbod van ca. 6 uur per week gedurende de schoolweken, in totaal ca. 240 uur per jaar. Het gesubsidieerd aanbod voor peuters met een indicatie voor voorschoolse educatie varieert eveneens qua omvang maar bestaat meestal uit een aanbod van 10 uur per week gedurende 40 weken per jaar, in totaal ca. 400 uur per jaar. Van de 100 gemeenten in de responsgroep is in 5 gemeenten (5%) het aanbod verruimd naar halve dagopvang. Gemeenten waar het gesubsidieerd aanbod wél substantieel gewijzigd is na de harmonisatie zijn bijvoorbeeld Amsterdam en Tilburg. In 27 gevallen (27%) is het aanbod verruimd met een half uur per dagdeel of minder, en in 10 gevallen (10%) is het aanbod verruimd met een uur per dagdeel. Bij de overige 58 gemeenten is het aanbod niet gewijzigd.

4.7 Geen aanpassingen in samenstelling groepen

Uit de inventarisatie onder aanbieders blijkt dat de meeste aanbieders gecombineerde groepen hebben met zowel peuters mét als peuters zonder VE indicatie. Uit de inventarisatie blijkt dat de harmonisatie niet heeft geleid tot wijzigingen op dit punt.

4.8 Signalen vraaguitval door harmonisatie

Uit eerdere evaluaties (zie Buitenhek, 2014, 2016 en 2017) bleek al dat er tot nu toe geen signalen zijn van structurele vraaguitval als gevolg van de harmonisatie.

7.12 Geen aantasting bereik of bezetting door harmonisatie

Uit evaluaties na implementatie blijkt dat er geen signalen zijn van vraaguitval door de omvorming. Incidenteel ontstaat vraaguitval onder huishoudens met peuters die kort na omvorming doorstromen naar de basisschool. Dat wordt meestal ondervangen voor een overgangsregeling. Ook geven zowel aanbieders als gemeenten aan dat de harmonisatie niet heeft geleid tot een andere bezetting.

Peuterspeelzaalwerk NL III: facts & figures 2017, juni 2017

Ook uit dit onderzoek onder aanbieders en gemeenten die recent zijn geharmoniseerd blijkt dat er nauwelijks signalen zijn van vraaguitval door deze omvorming.

In de responsgroep van aanbieders die per begin 2018 zijn omgevormd geeft 82% aan geen of beperkt vraaguitval te ervaren of te verwachten en geeft 12% aan nog geen gegevens over vraaguitval te hebben.

Bij de kleine groep (6%) respondenten die aangeeft wel substantieel vraaguitval (meer dan 10%) te ervaren of te verwachten blijkt dat niet samen te hangen met de harmonisatie, maar met aanpassingen in het gemeentelijk beleid zoals het ophogen van de startleeftijd of het beperken van de omvang van het gesubsidieerde aanbod.

Dat speelt bijvoorbeeld bij gemeenten die het volume van het gesubsidieerde aanbod voor kinderen zonder indicatie voor voorschoolse educatie beperken van 4 naar 2 dagdelen per week of bij een gemeente die de startleeftijd voor het gesubsidieerde aanbod aanpast van 2 jaar naar 2,5 jaar.

De vraaguitval die daardoor ontstaat betreft het volume in aantal uren per peuter en niet zozeer het aantal peuters dat gebruik maakt van het voorschoolse aanbod. Het bereik van het voorschoolse aanbod onder peuters wordt daardoor niet aangetast.

Enkele aanbieders geven aan juist meer vraag naar peuteropvang te zien na de harmonisatie. Dat kan samenhangen met het feit dat de ouderbijdrage voor veel ouders lager wordt als die wordt gekoppeld aan de kinderopvangtoeslageregeling.

Eind 2018 wordt in het kader van dit onderzoek nog een aanvullende screening naar vraaguitval gedaan.

4.9 Informatievoorziening ouders gevarieerd

Alle aanbieders en gemeenten geven aan dat er veel informatie is verstrekt aan ouders over de wijzigingen als gevolg van de harmonisatie. De meest gebruikte communicatiemiddelen voor ouders waren de nieuwsbrief (75%), persoonlijke mail (73%), informatiebijeenkomst (70%) en persoonlijk adviesgesprek (41%). Daarnaast werd gebruik gemaakt van inloopsprekuren, app's, brochures, huisbezoeken en informatievoorziening via pedagogisch medewerkers en oudercommissies.

4.10 Tariefstelling peuteropvang na harmonisatie

De tariefstelling voor het peuteropvang aanbod na harmonisatie bedraagt gemiddeld € 7,80 voor ouders die aanspraak hebben op kinderopvangtoeslag. De tariefstelling varieert echter sterk, tussen € 7,18 en € 9,43 per uur. De daadwerkelijke kostprijs van peuteropvang ligt vaak hoger dan het verkooptarief.

Dat wordt veroorzaakt door het feit dat het merendeel van de gemeenten (76%) in de responsgroep middels een subsidiebijdrage ook het uurtarief voor ouders met aanspraak op kinderopvangtoeslag dempt.

Per gemeente varieert de ouderbijdrage voor ouders met én zonder aanspraak op kinderopvangtoeslag. Dat wordt geïllustreerd met onderstaande tarieven van een aanbieder die actief is in meerdere gemeenten:

Ouderbijdrage peuterspeelzaal subsidieregeling - gemeente Venlo - 2018

Wanneer u niet in aanmerking komt voor kinderopvangtoeslag, kunt u gebruikmaken van de subsidieregeling van de gemeente. In dit geval betaalt u een - door de gemeente vastgestelde - ouderbijdrage. Deze is gekoppeld aan uw gezinsinkomen.

Wanneer u peuterspeelzaal volgens de subsidieregeling afneemt, dan betaalt u de onderstaande eigen ouderbijdrage.

Jaarinkomen conform recente inkomensverklaring	Aantal weken per jaar	Aantal maanden facturatie	2 dagdelen per week 1e kind	2 dagdelen per week 2e kind*
Weergave in euro's (€)				
0 tot 18.849	40	12	€ 10,00	€ 8,22
18.850 tot 28.981	40	12	€ 11,11	€ 8,44
28.982 tot 39.880	40	12	€ 21,11	€ 9,78
39.881 tot 54.242	40	12	€ 32,89	€ 10,00
54.243 tot 77.970	40	12	€ 57,11	€ 14,89
77.971 tot 108.044	40	12	€ 96,44	€ 23,33
108.045 en hoger	40	12	€ 110,43	€ 43,33

*Voor het tweede kind uit hetzelfde gezin dat tegelijkertijd de peuterspeelzaal bezoekt, gelden andere bedragen.

Facturatie

De facturering wordt gespreid over 12 maanden per jaar. Dat wil zeggen dat u iedere maand hetzelfde bedrag betaalt. Spring stuurt de factuur, bij voorkeur digitaal, in de maand voorafgaand aan de plaatsing.

VVE-indicatie

In sommige gevallen krijgen kinderen waarvan de ontwikkeling extra aandacht nodig heeft, een VVE-indicatie. Deze wordt afgegeven door het consultatiebureau en heeft als doel het verminderen of voorkomen van taal- en ontwikkelingsachterstanden. Heeft uw kind een VVE-indicatie? Dan kan uw kind een extra 3e dagdeel naar de peuterspeelzaal komen (bovenop het 1e en 2e reguliere dagdeel). De kosten voor dit extra dagdeel wordt geheel gesubsidieerd door de gemeente.

Tarieflijst peuterspeelzaal onder de Wet Kinderopvang - gemeente Venlo 2018

Wanneer u voldoet aan de voorwaarden, bent u verplicht om peuterspeelzaal onder de Wet Kinderopvang af te nemen. In dit geval heeft u recht op kinderopvangtoeslag. De hoogte hiervan is o.a. afhankelijk van uw inkomen, gezinsamenstelling en hoeveel uren opvang u afneemt. Via de website www.toeslagen.nl kunt u de toeslag aanvragen en de hoogte hiervan berekenen.

Let op: Voor het ontvangen van deze toeslag, vult u bij 'soort kinderopvang' in: Dagopvang.

Wanneer u peuterspeelzaal onder de Wet Kinderopvang afneemt, dan geldt het onderstaande tarief. Hierin is de kinderopvangtoeslag nog niet verrekend. Deze ontvangt u maandelijks vooraf van de Belastingdienst.

	Uurtarief	Uren per maand	Aantal weken per jaar	Aantal maanden facturatie	Maandtarief
2 dagdelen	€ 7,45	22,22	40	12	€ 165,56

Ouderbijdrage peuterspeelzaal subsidieregeling - gemeente Cuijk - 2018

Wanneer u niet in aanmerking komt voor kinderopvangtoeslag, kunt u gebruikmaken van de subsidieregeling van de gemeente. In dit geval betaalt u een - door de gemeente vastgestelde - ouderbijdrage. Deze is gekoppeld aan uw gezinsinkomen.

Wanneer u peuterspeelzaal volgens de subsidieregeling afneemt, dan betaalt u de onderstaande eigen ouderbijdrage.

Jaarinkomen conform recente inkomensverklaring	Aantal weken per jaar	Aantal maanden facturatie	2 dagdelen per week 1e kind	2 dagdelen per week 2e kind*
Weergave in euro's (€)				
0 tot 18.849	40	12	€ 22,22	€ 20,44
18.850 tot 28.981	40	12	€ 23,33	€ 20,67
28.982 tot 39.880	40	12	€ 33,33	€ 22,00
39.881 tot 54.242	40	12	€ 45,11	€ 22,22
54.243 tot 77.970	40	12	€ 69,33	€ 27,11
77.971 tot 108.044	40	12	€ 108,66	€ 35,55
108.045 en hoger	40	12	€ 122,65	€ 55,55

*Voor het tweede kind uit hetzelfde gezin dat tegelijkertijd de peuterspeelzaal bezoekt, gelden andere bedragen.

Facturatie

De facturering wordt gespreid over 12 maanden per jaar. Dat wil zeggen dat u iedere maand hetzelfde bedrag betaalt. Spring stuurt de factuur, bij voorkeur digitaal, in de maand voorafgaand aan de plaatsing.

VVE-indicatie

In sommige gevallen krijgen kinderen waarvan de ontwikkeling extra aandacht nodig heeft, een VVE-indicatie. Deze wordt afgegeven door het consultatiebureau en heeft als doel het verminderen of voorkomen van taal- en ontwikkelingsachterstanden. Heeft uw kind een VVE-indicatie? Dan kan uw kind een extra 3e dagdeel naar de peuterspeelzaal komen (bovenop het 1e en 2e reguliere dagdeel). De kosten voor dit extra dagdeel wordt geheel gesubsidieerd door de gemeente.

Tarieflijst peuterspeelzaal onder de Wet Kinderopvang - gemeente Cuijk 2018

Wanneer u voldoet aan de voorwaarden, bent u verplicht om peuterspeelzaal onder de Wet Kinderopvang af te nemen. In dit geval heeft u recht op kinderopvangtoeslag. De hoogte hiervan is o.a. afhankelijk van uw inkomen, gezinsamenstelling en hoeveel uren opvang u afneemt. Via de website www.toeslagen.nl kunt u de toeslag aanvragen en de hoogte hiervan berekenen.

Let op: Voor het ontvangen van deze toeslag, vult u bij 'soort kinderopvang' in: Dagopvang.

Wanneer u peuterspeelzaal onder de Wet Kinderopvang afneemt, dan geldt het onderstaande tarief. Hierin is de kinderopvangtoeslag nog niet verrekend. Deze ontvangt u maandelijks vooraf van de Belastingdienst.

	Uurtarief	Uren per maand	Aantal weken per jaar	Aantal maanden facturatie	Maandtarief
2 dagdelen	€ 8,00	22,22	40	12	€ 177,78

De tariefstelling voor peuters met een indicatie voor voorschoolse educatie (VE) die in bovenstaande voorbeelden staan (zie onder de kop VVE indicatie) komen verreweg het meeste voor. Peuters met een VE indicatie betalen daarbij dezelfde inkomensafhankelijke ouderbijdrage als peuters zonder VE indicatie maar krijgen wel 1 of 2 dagdelen extra die volledig bekostigd worden door de gemeente.

5. INVENTARISATIE ERVAREN KNELPUNTEN HARMONISATIE

5.1 Inleiding

Welke ervaring hebben de aanbieders en gemeenten die per 1 januari 2018 zijn geharmoniseerd? Op basis van de inventarisatie onder aanbieders en gemeenten is dat in kaart gebracht.

5.2 Veel capaciteit nodig bij voorlichting ouders

Uit de inventarisatie blijkt dat aanbieders en gemeenten relatief veel capaciteit hebben gestoken in de informatieverstrekking aan ouders: "uitleg aan ouders is arbeidsintensief", was een veel voorkomende melding van aanbieders. Specifiek werd daar ook de informatieverstrekking aan anderstaligen en gezinnen met een VE indicatie genoemd.

5.3 Harmonisatie naar CAO Kinderopvang

Een ander knelpunt dat aanbieders melden is dat zij weinig medewerking ervaren van de vakbonden bij de harmonisatie van de arbeidsvoorwaarden. Tot 2017 werden daarbij veelal de afspraken gevolgd van het landelijk overeengekomen sociaal plan dat eind 2014 afliep. Aanbieders geven aan dat zij met name in 2017 meer knelpunten hebben ervaren om de harmonisatie van arbeidsvoorwaarden op basis van dit sociaal plan te realiseren.

5.4 Enkele subsidieregelingen pas eind 2017 vastgesteld

In enkele gemeenten is de besluitvorming over de aangepaste subsidieregeling pas eind 2017 afgerond. Voor aanbieders en ouders leverde dat onzekerheid op. Vaak werd in die gevallen wel een overgangsregeling uitgewerkt waardoor er meer tijd ontstond om ouders te informeren en de administratieve organisatie daarop in te richten.

5.5 Aanpassing gesubsidieerd aanbod

In enkele gemeenten is het gesubsidieerd aanbod aangepast in startleeftijd (bijvoorbeeld van 2 naar 2,5 jaar in Tilburg) of in aantal uren bijvoorbeeld doordat vanaf 1 januari 2018 alleen nog kinderen met een VE indicatie gebruik kunnen maken van een ruimer aanbod van 4 dagdelen (bijvoorbeeld in Den Haag). Dit leverde knelpunten op voor de planning en bezetting van locaties bij aanbieders.

5.6 Veel diversiteit in gemeentelijke subsidieregelingen

Het harmonisatiebeleid en de daaraan gekoppelde subsidieregelingen per gemeente verschillen waardoor ook de wijze van verantwoording per gemeente afwijkt. Voor aanbieders die in meerdere gemeenten actief zijn levert dit extra administratieve belasting op.

5.7 Samenwerking tussen aanbieders en gemeenten effectief

Aanbieders die weinig of geen knelpunten hebben ervaren geven aan dat zij het harmonisatieproces in nauwe samenspraak met de gemeente hebben uitgevoerd.

Het gaat dan om een gezamenlijke inspanning om ouders te informeren, maatregelen om frictieproblematiek op te lossen (ingroeieregeling voor 'zittende' ouders en/of voor peuters die vlak voor de instroom op de basisschool zitten, afspraken over de dekking van implementatiekosten).

6. SAMENVATTING EN CONCLUSIES

6.1 Inleiding

Per eind 2017 waren er nog 1.360 geregistreerde peuterspeelzalen van 332 houders in 167 gemeenten. Van al deze peuterspeelzalen is het grootste deel zelfstandig voortgezet en in het landelijk register ingeschreven als kindcentrum per 1 januari 2018. Circa 10% van de locaties is uitgeschreven uit het register. Het grootste deel daarvan is samengevoegd met andere geregistreerde dagopvanglocaties.

6.2 Harmonisatie in meeste gemeenten afgerond

Uit de inventarisatie blijkt dat in vrijwel alle gemeenten de harmonisatie per januari 2018 volledig is doorgevoerd (hooguit nog met een ingroeieregeling voor een deel van de ouders) en ouders - die daar recht op hebben - kinderopvangtoeslag kunnen aanvragen voor het voormalige peuterspeelzalaanbod. Het aantal gemeenten dat de gewijzigde ouderbijdrage- en subsidieregeling als gevolg van de harmonisatie later invoert is beperkt (7). Motieven van deze gemeenten voor een latere implementatie zijn onder andere goede informatievoorziening voor ouders en de samenhang met onderwijsachterstanden beleid en financiering.

6.3 Merendeel gespecialiseerde peuterspeelzalen harmoniseert zelf

Van de 215 gespecialiseerde peuterspeelzalaanbieders hebben 188 aanbieders (88%) de harmonisatie in eigen beheer uitgevoerd, hebben 21 houders (10%) de activiteiten aan een kinderopvangaanbieder overgedragen en hebben 3 aanbieders de activiteiten aan een onderwijsorganisatie overgedragen. De resterende 3 aanbieders met ieder 1 locatie hebben de peuterspeelzaal activiteiten beëindigd.

6.4 Aanbod na harmonisatie veelal gelijk

Uit de inventarisatie blijkt dat de meeste aanbieders na harmonisatie qua omvang in uren hetzelfde aanbod blijven hanteren. Van de 100 gemeenten in de responsgroep is in 5 gemeenten (5%) het aanbod verruimd naar halve dagopvang. Gemeenten waar het gesubsidieerd aanbod wél substantieel gewijzigd is na de harmonisatie zijn bijvoorbeeld Amsterdam en Tilburg. In 27 gevallen (27%) is het aanbod verruimd met een half uur per dagdeel of minder, en in 10 gevallen (10%) is het aanbod verruimd met een uur per dagdeel. Bij de overige 58 gemeenten is het aanbod niet gewijzigd.

6.5 Merendeel gemeenten hanteert ingroeieregeling in 2018

Van de gemeenten die eind 2017 nog moesten harmoniseren hanteert het merendeel een ingroeieregeling voor het aanpassen van de ouderbijdrage. Die ingroeieregeling kent verschillende vormen en verschillende gradaties. Zo komt het voor dat gezinnen die al in 2017 gebruik maken van het peuterspeelzaalwerk volgens de bestaande regeling de ouderbijdrage blijven betalen en in 2018 geen kinderopvangtoeslag hoeven aan te vragen. Een zeer beperkt aantal gemeenten heeft ervoor gekozen om meer tijd te nemen voor het aanpassen van de subsidieregeling en het informeren van ouders en aanbieders.

6.6 Subsidieregeling 'geld volgt kind' meest populair

Een overgrote meerderheid van de gemeenten kiest voor een subsidiebijdrage gekoppeld aan geplaatste peuters waarbij de subsidie wordt verrekend met de aanbieders.

Enkele gemeenten hebben een aanvraagprocedure waarbij ouders zonder aanspraak op kinderopvangtoeslag de subsidie zelf aanvragen bij de gemeente en ze de subsidie rechtevoren en zonder tussenkomst van de aanbieder ontvangen (zie bijv. <https://www.uden.nl/inwoners/scholen-en-kinderopvang/kinderopvang/>).

6.7 Signalen vraaguitval door harmonisatie beperkt

Uit eerdere evaluaties na implementatie (zie Buitenhek, 2017) blijkt dat er tot nu toe geen signalen zijn van vraaguitval door de omvorming. Uit dit onderzoek onder aanbieders en gemeenten die begin 2018 zijn geharmoniseerd blijkt dat de vraaguitval ook bij deze groep beperkt is. 6% van de aanbieders geeft aan veel vraaguitval (meer dan 10%) te ervaren of te verwachten. In die gevallen hangt dat samen met aangepast gemeentelijk beleid zoals het ophogen van de startleeftijd of het beperken van de omvang van het

gesubsidieerde aanbod (zie paragraaf 4.8. De overige aanbieders geven aan geen of beperkt vraaguitval (met name bij peuters die op korte termijn doorstromen naar de basisschool) te ervaren of te verwachten. Enkele aanbieders geven aan juist meer vraag naar peuteropvang te zien na de harmonisatie.

6.8 Damping ouderbijdrage peuteropvang vaak toegepast

Per gemeente varieert de ouderbijdrage voor ouders mét, en ouders zonder aanspraak op kinderopvangtoeslag. De tariefstelling voor het peuteropvang aanbod na harmonisatie bedraagt gemiddeld € 7,80 voor ouders die aanspraak hebben op kinderopvangtoeslag. De tariefstelling varieert tussen € 7,18 en € 9,43. De daadwerkelijke kostprijs van peuteropvang ligt vaak hoger dan het verkooptarief. Dat is mogelijk doordat het merendeel van de gemeenten (76%) middels een subsidiebijdrage ook het uurtarief voor ouders met aanspraak op kinderopvangtoeslag dempt.

6.9 Veel inzet nodig bij voorlichting ouders

Uit de inventarisatie blijkt dat veel aanbieders en gemeenten aangeven dat zij relatief veel capaciteit hebben moeten steken in informatieverstrekking aan ouders.

6.10 Harmonisatie naar CAO Kinderopvang

Een knelpunt dat aanbieders hebben gemeld is de harmonisatie van arbeidsvoorwaarden die niet in alle gevallen soepel is verlopen. Aanbieders geven aan dat zij - met name in 2017 - meer knelpunten hebben ervaren om de harmonisatie van arbeidsvoorwaarden op basis van een sociaal plan te realiseren.

6.11 Samenwerking tussen aanbieders en gemeenten effectief

Aanbieders die weinig of geen knelpunten hebben ervaren geven aan dat zij het harmonisatieproces in nauwe samenspraak met de gemeente hebben uitgevoerd. Het gaat dan om een gezamenlijke inspanning om ouders te informeren en maatregelen om frictieproblematiek op te lossen.

BIJLAGE 1: GEMEENTEN MET GEREGISTREERD PEUTERWERK (DEC 2017)

1. Aalburg	63. Harderwijk	125. Ten Boer
2. Aalsmeer	64. Haren	126. Terschelling
3. Aalten	65. Heemskerk	127. Tiel
4. Alblasserdam	66. Heemstede	128. Tilburg
5. Almere	67. Heerhugowaard	129. Tynaarlo
6. Ameland	68. Heerlen	130. Uden
7. Amersfoort	69. het Bildt	131. Urk
8. Amstelveen	70. Heusden	132. Utrecht
9. Amsterdam	71. Hilvarenbeek	133. Utrechtse Heuvelrug
10. Apeldoorn	72. Hilversum	134. Vaals
11. Assen	73. Hoorn	135. Velsen
12. Barneveld	74. Houten	136. Venlo
13. Bellingwedde	75. IJsselstein	137. Venray
14. Bergeijk	76. Kaag en Braassem	138. Vianen
15. Bergen (NH)	77. Katwijk	139. Vlagtwedde
16. Beverwijk	78. Krimpen aan den IJssel	140. Voorschoten
17. Bladel	79. Krimpenerwaard	141. Vught
18. Bloemendaal	80. Landsmeer	142. Waalwijk
19. Borger-Odoorn	81. Lansingerland	143. Waddinxveen
20. Boxtel	82. Leerdam	144. Wassenaar
21. Breda	83. Leiderdorp	145. Waterland
22. Brielle	84. Leidschendam-Voorburg	146. Weesp
23. Bronckhorst	85. Lelystad	147. West Maas en Waal
24. Capelle aan den IJssel	86. Lingewaard	148. Westerveld
25. Castricum	87. Littenseradiel	149. Weststellingwerf
26. Coevorden	88. Loppersum	150. Westvoorne
27. Cranendonck	89. Maasdriel	151. Wierden
28. Cuijk	90. Maassluis	152. Wijchen
29. Dalfsen	91. Marum	153. Wijdemeren
30. De Bilt	92. Meierijstad	154. Wijk bij Duurstede
31. De Marne	93. Middelburg	155. Winterswijk
32. De Ronde Venen	94. Molenwaard	156. Woerden
33. De Wolden	95. Neerijnen	157. Woudenberg
34. Delft	96. Nieuwegein	158. Zaanstad
35. Den Helder	97. Nissewaard	159. Zaltbommel
36. Dongen	98. Nuenen c.a.	160. Zandvoort
37. Dordrecht	99. Oldambt	161. Zederik
38. Dronten	100. Oldenzaal	162. Zeewolde
39. Druten	101. Onderbanken	163. Zeist
40. Duiven	102. Oost Gelre	164. Zevenaar
41. Edam-Volendam	103. Oosterhout	165. Zoetermeer
42. Ede	104. Opmeer	166. Zuidplas
43. Eemsmond	105. Purmerend	167. Zutphen
44. Eindhoven	106. Putten	
45. Elburg	107. Raalte	
46. Emmen	108. Renkum	
47. Enkhuisen	109. Renswoude	
48. Ermelo	110. Rijnwaarden	
49. Etten-Leur	111. Rijswijk	
50. Ferwerderadiel	112. Roermond	
51. Geertruidenberg	113. Rotterdam	
52. Geldermalsen	114. Schiermonnikoog	
53. Geldrop-Mierlo	115. Schinnen	
54. Gilze en Rijen	116. 's-Gravenhage	
55. Goes	117. Simpelveld	
56. Gooise Meren	118. Slochteren	
57. Gorinchem	119. Sluis	
58. Gouda	120. Stadskanaal	
59. Gulpen-Wittem	121. Staphorst	
60. Haarlem	122. Steenwijkerland	
61. Haarlemmerliede c.a.	123. Stichtse Vecht	
62. Haarlemmermeer	124. Súdwest-Fryslân	

